

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ՅՈՐԲԵԼԵԱՆԸ

(Խօսուած Ֆիլիպիի մէջ)

Ազգերու պատմութեան մէջ հազարապիւտ են թուականներ, որպէս աշտօրուանը, երբ ցեղ մը համօրէն պատմական պատեհութիւնը կունենայ տօնելու իր խնայական կեանքին ամենէն նշանակալից դարագլուխներէն երկուքին, իր գրերու գիւտին ու իր տրհմային տպագրութեան 1500ամեայ յօրեկեանները:

Ինքնապահպանութի կռիւին մէջ, որ նոյնքան դաժան ու անողոք է ազգերու համար ինչպէս անհատներու, փոքրաթիւ ցեղերու միայն վիճակուած է իրենց նիւթական գոյութիւնը ապահովելով հանդերձ, ապահովել ու ծաղկեցնել նաև իրենց խնայական կեանքը ու զայն հասցնել պատկառելի հնութեան մը: 15 դարու ժամանակաշրջանը միայն առնելով, քանի՛ քանի՛ ցեղեր այդ միջոցին անցած են պատմութեան մեծ պողոտայէն յաճախ բուռն ու ամենի թափով ու սարսափի ու տրեան մրրիկներ պատօցուցած իրենց շուրջ, բայց կարճատև շրջանէ մը

այն բախիչին հետ՝ որ կը դառնուի թորփիլին երրորդ մասին մէջ և որ ջեռուցիչին քարիւղը բռնկցնող առընթեր փամփուշտը պայթեցնելու պաշտօնն ունի: Ե. Գ. Պ.

[*] Ա քիլօկրամ ծանրութիւնը 1 մեթրը բարձրացնելու համար գործածուած ոյժին աշխատութիւնը քիլկրամ-ժամմեթր կ'ըսուի: Ե. Գ. Պ.

յետոյ պարտուած ու զգեանուած իրենց իմացական զէնքերուն անշահութեան պատճառաւ . մինչ ուրիշներ, աւելի հանդարտ, բայց օժտուած իմացական աւելի ընտիր զէնքերով, ո՛չ միայն դիմակաւած են իրենց գէմյաճախ կատարօրէն մղուող պայքարին, այլ տաղանդը ու կորովը միանգամայն ունեցած են իրենց ճամբուն մէջ մի հանգրուանը գեղազարդելու արուեստի ու մտածումի յուշարձաններով :

Այսօր, հայութիւնը, անցնելէ յետոյ ճամբաներու էն տաժանելիէն ու կրելէ յետոյ ճամբորդութեանց էն տառապազինը ու արխնաքամը, երբ ինքզինքը հասած կը գտնէ բարձունքի մը, ուր պահ մը հանդիսուոր դադար կուտայ իր պատմական գնացքին, կրնայ արդար հպարտութեան զգացումով մը ըսել թէ՛ հպարտուոր ասորինքու իր ուղեորութեան միջոցին քաղաքակրթութեան ճամբուն վրայ՝ ինք եղած է այն քիչնոր ցեղերէն որոնք պատմութեան մէջ բուսական կեանք մը լոկ չեն բոլորած, ո՛չ ալ անոնցմէ որոնք միայն քանդիչ ու կործանարար գեր մը ունեցած են, այլ անոնցմէ որոնք շինած ու ստեղծագործած են: Այսօր, հայութիւնը իր նայուածքը ուզում գէպի ետ, երբ կը խուզարկէ 1500 տարուան միջոցին իր կորած ճամբուն հեռուորութիւնները, այդ ճամբուն կրկայնքը, զրակէ շեղջակոյտերուն քովայն ցեղերուն, որոնց բունեցքին առջեւ քանի՛ քանի՛ անգամներ սարսափահար գլուխ խնարհեցուցած է, կանգուն ու լուսաշող կը տեսնէ այն կոթողները՝ զորս իր նախնիքները հոն բարձրացուցած են իրր վկաներ իրենց ցեղին անպարտելի ուժին: Այդ լուսաւէտ կոթողներէն երկուքը, կանգնած մեր պատմութեան երկու անկիւնագարձերուն՝ նայ զիրն ու նայ դպրութիւնն են: Իրարմէ տասնըմէկ դարու հեռուորութեամբ բաժնուած՝ անոնք առաջնորդած են հայութիւնը գէպի լոյսի միեւնոյն ազբուրը ու բազմորոշ գեր մը ունեցած մեր ազգային քաղաքակրթութեան ընթացքին վրայ: Սահմանել այդ գերը, պարզել այդ գերին նշանակութիւնը — ահա՛ ինչ որ համաօտակի պիտի ուզէի ընել, այդ կերպով լուսադոյնս պատկերացնելու համար մեծութիւնը Ս. Սահակ-Մկրտոպի ու Արգար զպիւրի գործերուն ու միանգամայն վեր հանելու համար այսօրուան համազգային ածին նշանակութիւնը:

Բացատրելու համար հայ տառերու գիւտին նշանակութիւնը հայ քաղաքակրթութեան համար՝ մտաբերինք պահ մը մտաւոր-բարոյական կացութիւնը, ուր կը գտնուէր մեր ազգային մշակոյթը Սահակ-Մկրտոպի գիւտէն առաջ:

Հայ լեզուն, որուն մնայուն թարգմանը պիտի ըլլային հայ տառերը, տակաւին վերջիններու գիւտէն դար մը առաջ, շնորհիւ պարսկերէնի ծանուանդ յունարէնի հետ իր ունեցած շրջումին, դարձած էր լեզու մը պերճ, յստակ ու ճիւղն. միեւնոյն տառն ան ամբարած էր հարուստ բառամթերք մը, որ ազգացոյց էր այն տառնի հայութեան քաղաքակրթական բարձրութեան, քանի որ բառը կենթադրէ իրը, մտածումը: Բայց ունենալով հանդերձ այդ ներքին ոյժը՝ հայ լեզուն կը պակտէր գրաւոր արտայայտութեան միջոցը. կը պակտէր միջոցի մէջ ընդհանրացման ու ժամանակի մէջ մշտնջենաւորման գործիքը: Արքունիքը, աւագանին, ազնուական ու մետաւորական դասակարգերը կը գործածէին իրենց գրութեանց մէջ յունարէն, պարսկերէն կամ ասորերէն. իսկ հասարակ ժողովուրդը, որ անտեղեակ էր այդ լեզուներուն, զուրկ էր գրաւոր հաղորդակցութեան միջոցներէ: Մեծ-Հայքի հայը հնարաւորութիւն չունէր իր մայրենի լեզուով գա-

լափարական հաղորդակցութեան մէջ մտնելու փոքր-Հայքի հայուն հետ, Բագրևանդի գաւառացին ինքզինքը գրելով օտար կ'զգար հանդէպ Փայտակարանի գաւառացիին, որովհետեւ գոյութիւն ունեցող քաղաքական կապերն ու տառարական շփումներն ի վիճակի չէին ստեղծելու կենսունակ հաւաքակառուցութեան մը համար անհրաժեշտ գաղափարի ու զգացումի ընդհանրութիւնը: Որով ազգային-բարոյական միութիւնը, որ արդէն այնքան խախտած էր գարեկէ ի վեր տիրող ներքին կեդրոնախոյս ձգտումներով ա՛լ աւելի կը թուլնար ի չզոյժ նշանագրոյթի մը, որ բեղմնաւորելով ազգային լեզուն, դեբը իրր միացցուցիչ ոյժ, ի վիճակի ըլլար միանգամայն յարակցութեան կապ մը, միութեան գիծ մը կազմելու ազգին զանազան հատուածներուն մտածմանց ու զգացումներուն միջեւ: Միւս կողմանէ, քրիստոնէութիւնը որ կրնար ազգային միացումի ու համերաշխութեան կարեւոր ազդակ մը ըլլալ, հակառակ հեթանոսութեան վրայ իր ունեցած դերազանցութեան, անգոր ու անազգեցիկ կը մնար, քանի որ ի չըզոյժ գրերու՝ Աւետարանը հայ եկեղեցիներու խորաններէն հոյ ժողովրդին ստուար մեծամասնութեան անհասկանալի յունարէնով կամ ասորէնով կը կարգացուէր: Կրնանք ուրեմն վեր ի վերոյ ըմբռնել թէ ազգային միութեան տեսակէտով իմացական ու բարոյական ինչ տարտամ, անյարակից վիճակ մ'էր եւրդ դարու սկիզբը հայութեան վիճակը: Ո՛չ լեզուն, ո՛չ կրօնքը, ո՛չ բնիկ քաղաքակրթութիւնը, հակառակ իրենց ընտիր յատկութեանց, չէին կարող ստեղծել բարոյական այն ներքին կապը, զորեղ շաղախը որ ի վիճակի ըլլար ազգային ամբողջութեան մը մէջ համախմբել ու իրարու մէջ սերտելու կապել՝ մինչև այն տառն բարոյական թոյլ կապերով միացած հայութեան մասերը: Ահա՛ ինչ պակաս պիտի լրացուէր Ս. Սահակ-Մկրտոպի գիւտը ու ինչ գեր պիտի կատարէր մեր ազգային պատմութեան մէջ: Ան պիտի ըլլար միութեան կապը, անալկամը հայ հոգիներուն ու զանոնք իր հզոր ու անդիմազբելի շունչին ներքե պիտի ամփոփէր, համաձուլէր, ու բարոյապէս այդ թոյլ ամբողջութեանէն, որ հայութիւնն էր, պիտի ստեղծէր ամբողջութիւն մը կենդանի ու ամուր, օժտուած իր սեփական ցայտուն զիմազծութեամբ, իր հաւաքական մտածումներով ու զգացումներով: Այդ նոր բարոյական արտագրոյթը պիտի ըլլար հայ ազգը, որ շնորհիւ իր տոհմային գիտակցութեան, 15 դար անընդհատ կուրծք պիտի տար զինք զգեանել ու ու բնաջնջել ջանացող բոլոր ոյժերուն:

Թէ ինչ աստիճանի մեծ ու խորունկ եղաւ ներգործութիւնը հայ տառերու գիւտին եւրդ դարու հայ կեանքին վրայ՝ ցոյց կուտայ այն աննման ծագումը, զոր յանկարծ ստացու մատենագրութիւնը այդ գիւտին յաջորդող շրջանին: Այդ շրջանին է որ հայ լեզուն երևան հանց լրութեամբ լեզուական այն գանձը որ մեզի այն տառն իր ծոցին մէջ թաքնուած կը մնար ի չզոյժ գրաւոր արտայայտութեան միջոցի: Այն տառն է որ հայ միտքը արտազբեց հայ մատենագրութեան ամենաընտիր գոհարները — եղիշէ վարդապետի, Եղնիկ Կողբացիի հեղինակութիւնները ու ստուումաչունչի թարգմանութիւն մը, որ իր լեզուն ճշտութեան ու գեղեցիկութեանը համար արդի եւրոպացի գիտնականներէն ստացած է «Թագուհի թարգմանութեանց» տիտղոսը: Նմանապէս Ս. Սահակ-Մկրտոպի գիւտէն անմիջապէս վերջ է որ Հայաստան պիտի ծածկուէր դպրոցներու ցանցով մը, ուսմանք ու զպրութիւնք նոր գարկ պիտի ստանային, ձեռագիրք անհամար թուով պիտի տարածուէին

երկրին ամէն կողմերը: Իսկ քրիստոն-
 էական կրօնքը, որ մինչեւ այն ատեն
 անհասկանալի կը մնար ժողովրդին,
 հեռեարար և անխմատ ու օտար անոր
 մտայնութեան, Ս. գիրքերու թարգ-
 մանութեամբ մատչելի պիտի գտնար
 ժողովրդական շուրջ հատուածներուն
 ու յանձին Հայաստանեայց եկեղեցիին
 1500 տարիներ անընդհատաբար պիտի
 ըլլար հայ գոյութեան ու պահպանումի
 հզօրագոյն պատնէշներէն մէկը: Ահա
 ինչ որ եղաւ Ե.րդ դարուն համար
 Սահակ-Մեսրոպի գիւարը, կամարա-
 կապ քարը բովանդակ հայ ազգային
 կուլտուրական շինուածքին որ, հա-
 կառակ իր ընտիր նիւթեղէնին, կ'ըս-
 պառնար փլշիլ ի չգոյէ անհրաժեշտ ու
 ընդհանուր կապին: Ու վարդանանց
 պատերազմը, որ գրեթէ գիւաէն մօ-
 տաւորապէս 40 տարի յետոյ տ'ղի ու-
 նեցաւ, ի յայտ բերաւ համազգային
 միութեան սգի մը, որ հակառակ իր
 ճակատագրական գայթուճներուն, իր
 հզօր արտայայտութեան ձևով աննա-
 խընթաց էր հայ պատմութեան մէջ:

Բայց այդ գիւարին դերը պիտի չը
 սահմանափակուէր միայն Ե.րդ դարուն
 մէջ: Առակ է՝ թէ խօսքը կը թռչի,
 գիրը կը մնայ: Գիրը, որ ժամանակա-
 կից բոցականերու, միանգամայն և
 ապագայ հեռաւորներու ուղղուած
 մնայուն զրօշմ է, պիտի կազմէր ո՛չ
 միայն զօրեղ կապը բովանդակ այն ա-
 տենի հայութեան, այլ պիտի ըլլար
 նաև միութեան գիծը անցեալ ու ա-
 պագայ դարերուն, նոր ու հին հայու-
 թեան: Ու այն զողթան երգերը՝ զոր
 հնչեցուցած էին հայ երգիչները 2000
 տարի առաջ, այն հայերէնը զոր գը-
 րած էր Եզնիկ Կողբացին հայ մատե-
 նագրութեան սոկեղարուն մէջ, ինչ-
 պէս այն տաղերը՝ զորս արտաբերած
 էին Նարեկացին ու Շնորհալին, պիտի
 միանային աշուղներու շեշտերուն ու
 Արովեանի, Պեշիկթաշլեանի, Քամառ
 Քաթիպայի քերթուածներուն ու հայ
 տառերու մէջ իրենց ներգաշնակու-
 թիւնը միախառնած պիտի կազմէին
 համերգ մը հոգեզմայլ ու ցնցիչ՝ ուր
 դարերու մէջէն պիտի արձագանդէր
 բովանդակ հայութեան հոգին:

Ուրեմն տօնը, զոր այսօր համայն
 հայութիւնը կը տօնէ, ո՛չ միայ պան-
 ծացած է Մեսրոպ-Մաշտոցի ու Սա-
 հակ-Պարթևի հանճարին ու մեծ գիւ-
 արին, այլ փառաւորումն է նաև ազ-
 գային միութեանը ու համերաշխու-
 թեանը դարերու մէջէն իրարու ձեռք
 տուած հայ սերունդներուն:

(Մնացածը յաջորդով) Թ. ԹԱԳԻՈՐԵԱՆ

